

ENRIC GUINOT RODRÍGUEZ *

EL ESTUDI SOBRE L'ORDE DE MONTESA EN TEMPS MEDIEVALS I LES SEUES BASES DOCUMENTALS

RESUM

La història de l'Orde militar de Santa Maria de Montesa encara es troba en bona part per fer, especialment tot allò que comprèn el seu funcionament intern així com sobre les persones qui conformaren el seu material humà. Aquest primer balanç que presentem contra les bases documentals i bibliogràfiques mínimes que podran ser emprades per futurs treballs sobre aquest Orde militar valencià.

ABSTRACT

The history of the Santa Maria de Montesa military Order is in its initial way yet, specially in reference to its internal organization and working, and also about the persons who were its human component. This first paper presents the documental and bibliographic baselines which will be utilized in future investigations about this Valentian military Order in medieval times.

L'Orde de Santa Maria de Montesa, fundada per butlla papal el 10 de juny de 1317, va veure endarrerida la seua creació de facto pels conflictes de caire polític que havien dut a la decisió de la seua creació amb els béns valencians dels Ordes del Hospital i del Temple. Va ser finalment el 22 de juliol del 1319 quan els delegats papals juntament amb el monarca Jaume II varen investir el seu primer Mestre, fra Guillem d'Erill i, quasi immediatament podem considerar que va constituir-se el rovell de l'arxiu documental del nou Orde (E. GUINOT, 1985; A. JAVIERRE-F. GUTIÉRREZ, s.f.).

---

* Departament d'Història Medieval. Universitat de València

És així com, igual que tot aparell de poder en el marc de la societat feudal, també l'Orde de Montesa començà a generar i conservar un patrimoni documental escrit que era tant producte de la seua activitat pública com del seu paper de receptor d'informació escrita per part de la societat coetània; amb l'acumulació de documents és com l'Orde de Montesa va anar farcint el seu arxiu.

De fet, l'Orde de Montesa, com hereu del patrimoni senyorívol de Templers i Hospitalers va ser hereu també de part del seu patrimoni documental, en tant que feia referència als béns i terres que havien rebut per la butlla fundacional. Així, el 8 de desembre de 1319 es varen demanar al Castellà d'Emposta, al Comanador hospitaler d'Uldecona, al Comanador d'Aliaga i al notari de València Miretó de Torbaní, tots els documents que tingueren i que feren referència a les viles Hospitaleres atribuïdes a Montesa (A. JAVIERRE-F. GUTIÉRREZ, s.f., p. 66).

Aquest arxiu va ser instal·lat inicialment al castell de Cervera i sembla que allí restà l'arxiu montesià durant els segles medievals fins que en la visita d'inspecció de l'Orde de Calatrava de l'any 1536, ja en època Moderna, va ser manat que fóra traslladat juntament amb els arxius dels Comanadors, al convent de la vila de Montesa. Tot i la lentitud amb que va dur-se aquesta iniciativa, a poc a poc l'arxiu anà organitzant-se en aquest Convent i allí restà fins el terratrèmol del 1748; arran de les destrosses que aquest produí, l'arxiu va ser traslladat al Palau del Temple de la ciutat de València.

Finalment, arran de la Desamortització decimonònica, l'arxiu començà un procés de disgregació que va separar les fonts en llocs diversos. Bàsicament, a finals del segle passat la part més significativa –pergamins, llibres, lligalls, etc.– varen ser duts a Madrid juntament amb moltes altres fonts eclesiàstiques i ingresades a l'Arxiu Històric Nacional, on encara hi continuen a la secció d'Ordres Militars. Una part minoritària de les fonts medievals va restar a València, on ingresaren en el seu Arxiu General, actualment Arxiu del Regne, tot i que les fonts d'època Moderna d'aquest arxiu són moltíssim més importants. Un altre bloc ha desaparegut com ara bona part de la comptabilitat i els protocols notariais de l'Orde, i únicament han estat conservats per raons casuals alguns llibres entre els fons de la Biblioteca de l'Acadèmia de la Història, de Madrid.

Cal aclarir que estem parlant de les fonts medievals i de les internes a l'Orde de Montesa; sens dubte, hi ha prou documentació a afegir si prenem en consideració la corresponent a altres institucions medievals que en tingueren relació, començant per les viles de la seua senyoria i els seus arxius municipals, i seguint tant amb els arxius reials, l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona com el citat del Regne, a València, com els eclesiàstics, concretament els episcopals de València i Tortosa. Tot i això, si des del punt de vista de complementar la informació poden ser fins i tot crucials aquestes fonts, lògicament la vertebració dels estudis sobre l'Orde ha de partir dels seus arxius interns.

Els fons en pergami s'hi troben a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, secció Ordres Militars, Montesa, i organitzats en carpetes amb un nombre variable de peces per cadascuna però que poden anar de 20 a més de 50. Aclaparadorament d'època medieval, la col·lecció es troba dividida en tres seccions, sembla que des

de fa segles: pergamins reials, pergamins eclesiàstics i pergamins particulars.

Els reials sumen uns 720 fins al'any 1500 (d'un total de 742 del període 1169-1792) i reuneixen aquells que han estat emesos pels diversos monarques, per la qual cosa solen correspondre a privilegis, donacions, conflictes o serveis als monarques, etc., i existeix un catàleg-regest de finals dels anys 40 (A. Javierre, s.f.). Bàsicament permetrien treballar sobre les relacions amb la monarquia, tant de l'Orde com dels seus pobles.

Els eclesiàstics són poc més de 200 pergamins fins l'any 1500 (hi ha un total de 263, dels anys 1075 a 1743) i corresponen a butlles i altres privilegis de caràcter religiós emesos per la cancelleria pontifícia en favor de l'Orde de Montesa i dels seus frares com a membres d'un Orde militar. Corresponen a les carpetes n.502 a 511, i encara no se'n troben catalogats, però el seu contingut permetria analitzar la configuració religiosa interna de Montesa.

Els més considerables i interessants, però, son els anomenats «particulars». En realitat es tracta de tots els pergamins emesos per qualsevol persona o institució que no siga una de les dues anteriors i aporta documentació molt interessant sobre donacions, drets senyorials, privilegis locals, repoblament, sentències judicials i conflictes, amb un marcat protagonisme de les viles que conformaven la senyoria montesiana i un bloc nombrós de textos referits a aqueixos pobles durant el segle XIII. Els d'època Medieval són la gran majoria, quasi 1.700 dels aproximadament 1.800 conservats (van de l'any 1156 a 1671), amb una proporció de més de 500 corresponents al segle XIII i uns pocs més de 800 del segle XIV. Actualment s'hi troben a les carpetes 514 a 568, però encara no hi ha fet un catàleg del seu contingut, tot i ésser clar que bàsicament permeten fer treballs de caire econòmic i social centrats més en els pobles de la senyoria que en el mateix Orde militar.

Un segon bloc són els llibres, els quals s'hi troben dividits entre els arxius de Madrid i València. En realitat sota aquesta nomenclatura arxivística s'hi amaga una ampla varietat de fonts que tenen en comú el estar relligades i enquadernades en forma librària; proporcionalment la majoria són corresponents a època Moderna i, a grans trets, a la secció de Clero, Llibres, de València, s'hi troba documentació de comptabilitat i funcionament senyorial mentre a Madrid, secció Ordes Militars, Llibres, s'hi troba la més interna i referida a l'organització dels frares.

Referent a la investigació medieval, allò més significatiu són els registres —equivalents a la Cancelleria reial— dels Mestres de Montesa. Són llibres on s'hi copien les cartes emeses per ells i palesen que devien existir simultàniament més d'un segons la temàtica del document; els conservats són pocs, 22 i alguns fragments, irregulars en el temps —amb buits entre 1329 i 1370, 1442-1469, i 1483-93, a més de menors intermedis—, majoritàriament a Madrid, Llibres 819c a 837c, i la resta dispersos entre els Lligalls de Montesa de l'A.R.V. (V. GARCIA EDO, 1987). Realment és molt variada la seua informació però, bàsicament, uns parlen més de nomenaments interns, i la majoria són assumptes de govern senyorial de l'Orde sobre els pobles de la seua senyoria, plets judicials, control de les seues rendes, regulació dels drets locals, etc. És per tant una font adient sobre la quotidianitat del funcionament de la «màquina senyorial», tot i el seu caràcter no serial.

Un segon bloc de llibres medievals són els nomenats «Llibres de Privilegis» i que corresponen a recopilacions de documentació sobre donacions, drets, possessions o sentències en què es basen els drets de l'Orde de Montesa. Aquests manuscrits són obres de qualitat, normalment amb certa ornamentació i foren fets vers mitjans del segle xv, amb continuacions fins finals d'aqueix segle, amb l'objectiu de reunir els drets legals de Montesa en textos accessibles. Una part s'hi troben a l'A.H.N., OO.MM., Montesa, Llibres 542c i 543c, i altres a l'Acadèmia de la Història de Madrid, dins l'anomenada «Colección Salazar y Castro», com ara els Llibres de Privilegis de Peníscola, Benicarló i Vinaròs, o el de Sueca, Silla i Montroi. Alguns altres llibres de l'A.H.N. podrien considerar-se semblants tot i tractar-se de manuscrits dels segles xvii i xviii però que copien documentació en part medieval: el 528c, 541c, 571c a 575c, 733c i 734c, 1030c i 1240c entre alguns més, amb tendència a predominar documentació interna de l'Orde.

Aquesta sobre el seu funcionament intern la podem albirar en un manuscrit sobre les definicions (A.H.N., OO.MM., Llibre 512c), en les butlles (llibres 733c i 734c), eleccions de Mestres (id, Llibre 886c), i manuscrits que arpleguen textos sobre llistats de frares de l'Orde (id, Llibre 816c o 817c) a més d'alguna visita aïllada (id, llibre 877c). També s'han conservat alguns catàlegs i índex antics del mateix arxiu montesià, des del molt interessant del segle xv (A.R.V., Clero, lligall 889, caixa 2340-41, i id, Llibre 3522), a altres redactats en el segle xviii i xix: A.H.N., OO.MM., Montesa, Inventaris Antics, n.72 a 81 i 191 a 205.

La documentació de caire econòmic és molt reduïda i pràcticament podem sols parlar de l'inventari de béns de l'any 1320 (A.H.N., OO.MM. Llibre 871c), de la comptabilitat de la Mesa Mestral dels anys 1430 a 1435 (id, llibre 847c, i Consell Ordes n.2172), i alguns comptes solts de finals del xv (id, Llibre 1032c); també alguns quaderns solts més que llibres entre els lligalls de l'A.R.V., referits a rendes locals: censos de La Jana de 1330, etc., la qual cosa, atesa també la desaparició de les visites i la inexistència de capbreus medievals fa que resulte força difícil estudiar la renda senyorial i el patrimoni detallat de Montesa al llarg dels segles medievals, tot el contrari del que passa en època Moderna, per cert, gràcies als fons de l'A.R.V.

Una font també poc abundant però de caràcter complementari són un graupat de protocols notariais, especialment els de Miquel Vilafarta entre 1438 i 1481 (A.R.V., Protocols, n.2367 a 2380), tot i que no són registres estrictes de documents montesians ja que inclouen d'altres persones particulars. El seu contingut és variadíssim, des de manaments dels Mestres, a nomenaments, cobraments de rendes, testaments, etc. i permet completar alguns aspectes del funcionament senyorívol de Montesa en relació amb els seus vassalls. També té alguns documents sobre l'Orde el notari Antoni Llopis, entre 1398 i 1441 (A.P.P.V., notal 1199 i protocols n.26488 a 26497). Una vegada més, però, aquestes fonts apunten dades però no permeten una reconstrucció seriada de la història de l'Orde de Montesa.

Com hem explicat abans, complement bàsiques són les fonts municipals dels pobles que conformaven la seua senyoria, molt malmeses per als temps medievals, les fonts reials, difícils d'escatir arran de l'aparició irregular tant de

membres de l'Orde com dels pobles entre les seues sèries; sols alguna permet un seguiment, com ara el morabatí, però cal fixar-se que no són fonts directament sobre l'Orde de Montesa, i el mateix passa amb les fonts eclesiàstiques. Una possibilitat fins ara no plantejada són les fonts dels arxius vaticans, possibles com a superior jeràrquic d'un Orde militar però, a hores d'ara, tot una incògnita.

El balanç bibliogràfic no és molt abundant atesa la realitat dels estudis sobre altres Ordes militars, tant hispàniques com europees, en el món medieval. Un primer apunt: no gaudim encara d'una decent història de Montesa, ni tan sols superficial, ja que caldria remuntar-se als autors clàssics (H. de Samper, Villarroya...) per trobar aproximacions ja que el seu contingut no és el que ara considerariem un estudi històric. Altres treballs generals no han passat de la divulgació general (V. FERRAN, 1954; L. DAILLIEZ, GUTTON, 1974; D. LOMAX, 1976; E. GUINOT 1991).

Allò que ha estat fet ha incidit en aspectes puntuals basats en fonts concretes, com pot constatar-se en els treballs sobre les definicions (J. O'CALLAGHAN, 1972), el seu estatut jurídic (A. GARCIA SANZ, 1967), els plets successoris dels Mestres (A. JAVIERRE, s.f.; E. DÍAZ MANTECA, 1980 i V. GARCIA EDO, 1980), la seua fundació (E. GUINOT, 1985a), o un projecte de dissolució a mitjan segle XIV (A. JAVIERRE, 1968). Ni tan sols existeix una nòmina completa dels frares que en formaren part (VARGAS-ZÚÑIGA, 1957), per la qual cosa és inèdit el camp de quins sectors socials nodriren les seues files. Un primer balanç sobre l'evolució de la seua organització interna és el d'E. Guinot (en premsa).

Tampoc ha estat estudiat l'Orde de Montesa en la seua vessant pública, tant en la seua participació en els assumptes del Regne de València, molt destacada en el cas dels Mestres del segle XV en ocupar dels més alts càrrecs de govern, com en la vessant externa de la Corona d'Aragó i el seu paper com a consellers i agents dels monarques, també més destacat durant el segle XV i especialment relacionat amb la història del Regne de Nàpols (E. GUINOT, en premsa).

Sens dubte, allò més estudiat fins ara ha estat el paper de l'Orde de Montesa com a senyor de vassalls, senyoria feudal en el marc de la història valenciana medieval, on cal destacar els treballs de L. Garcia Guijarro (1978), E. Guinot (1983b, 1985b, 1986a, 1986b, 1986c, 1991a), P. E. Barreda (1987a, 1987b), E. Díaz Manteca (1984-1985, 1985), V. Garcia Edo (1985, 1986), F. Garcia Garcia (1980) o A. Javierre (1959).

Finalment, un camp també més extens és el de l'edició de fonts documentals sobre l'Orde i els seus pobles; no existeix un pla generalitzat d'edició de les seues fonts i allò més freqüent ha estat la publicació de manuscrits destacats (E. DÍAZ MANTECA, 1987; E. SÁNCHEZ ALMELA, 1986; E. GUINOT, 1991), les edicions puntuals de registres o alguna sèrie documental (E. DÍAZ MANTECA, 1989, 1991, 1992; A. JAVIERRE, s.f.; P. E. BARREDA, 1989; V. GARCIA EDO, 1977-1987, 1986; A. JUAN, 1975; L. ROMERO, 1975), i l'edició aïllada de documents recolzant el text d'articles d'investigació, tant sobre Montesa com, més freqüentment, sobre els pobles de la seua senyoria, relativament abundants i complicats de sistematitzar donada la seua dispersió; poden servir d'exemple els treballs editats en revistes castellonenques,

com ara el Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura, el Butlletí del Centre d'Estudis del Maestrat i la revista *Estudis Castellonencs*.

ABREVIATURES

- A.C.C.V. Anales del Centro de Cultura Valenciana.
 A.H.N. Arxiu Històric Nacional, de Madrid.
 Annals de l'IDECO. Annals de l'Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta Sud-València, Ajuntament de Torrent.
 A.R.V Arxiu del Regne, de València.
 A.U.A.-H.M. Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval.
 B.C.E.M. Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo, Benicarló.
 B.S.C.C. Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura.
 B.S.E.E. Boletín de la Sociedad Española de Excursiones.
 C.H.C.A. Congrés d'Història de la Corona d'Aragó.
 OO.MM. Secció Ordes Militars.
 S.C.C. Societat Castellonenca de Cultura.

BIBLIOGRAFIA

Manuscrits i Obres clàssiques

- Definiciones de la sagrada religión y cavallería de Santa María de Montesa y Sant Jorge, filiación de la ínclita milicia de Calatrava, hechos por los ilustres Fr.D.Alvaro de Luna y Mendoza y el licenciado Fr. Francisco Rades y Andrada en el año 1537*, València, 1589.
- ÁLVAREZ DE ARAUJO Y CUELLAR, A. (1886): *Recopilación histórica de las cuatro Ordenes Militares de Santiago, Calatrava, Alcántara y Montesa*, Madrid.
- (1891): *Las Ordenes Militares de Santiago, Calatrava, Alcántara y Montesa. Su origen, organización y estado actual*, Madrid.
- (1893): *Ceremonial de las Ordenes Militares de Calatrava, Alcántara y Montesa*, Madrid.
- BENAVIDES, A. (1864): «La Orden de Montesa», dins J. Gil Dorregaray, *Historia de las Ordenes de caballería y de las condecoraciones españolas*, Madrid.
- FERNÁNDEZ LLAMAZARES, J. (1862): *Historia compendiada de las cuatro Ordenes Militares de Santiago, Calatrava, Alcántara y Montesa*, Madrid.
- FRANCOS VALDÉS, R. A. (1740): *Laurea legalis.....divi Jacobi, Calatravae, Alcantarae et Montesae*, Salamanca.
- GUILLAMAS GALIANO, M. de (1852): *De las Ordenes Militares de Calatrava, Santiago, Alcántara y Montesa*, Madrid.
- REVILLA VIELVA, R. (1927): *Ordenes militares de Santiago, Alcántara, Calatrava y Montesa*, Madrid.
- RIBELLES, B. (1814): *Examen histórico-crítico de la insigne villa de Sueca*, València, reeditat facsimil, 1983, 3 vols.
- SAMPER, H. de (1669): *Montesa Ilustrada. Origen, fundación, principios, institutos, casos, progresos, jurisdicción, derechos, privilegios, preeminencias, dignidades, oficios, beneficios, héroes y varones ilustres de la Orden militar de Santa María de Montesa y San Jorge de Alfama*, València, J. Vilagrassa ed., 2 vols.

TRISTANY, Fr. B. (1703): *Escudo Montesiano*, Barcelona, Ed.R.Figueró.

VILLARROYA, J. (1787): *Real Maestrazgo de Montesa*, València, 2 vols. Imp.de B.Monfort.

Investigació i divulgació contemporànies

- BADIA, V. (1942): «La Orden Militar de Montesa. Efemérides», *Almanaque Las Provincias*, pp. 374-380.
- BAILA HERRERA, F. (1982): *Los Eclesiásticos de la Orden Ecuestre de Santa María de Montesa*, Castelló, Diputació Provincial de Castelló.
- (1985): «Formación de los clérigos y vasallos de la Orden Ecuestre de Montesa. Los «estudios» en el Maestrazgo», *1r Congrés d'Història del Maestrat*, Ajuntament de Vinaròs, pp. 290-300.
- BALBAS, J. A. (1891): «La Orden de Montesa», *El Archivo*, Dénia, t. V, p. 79-88, reeditat dins el seu llibre *Libro de la Provincia de Castellón*,
- BARREDA I EDO, P. E. (1987a): «La qüestió foral de Benassal i la tinença de Culla», *B.C.E.M.*, Benicarló, n. 18, pp. 33-46.
- (1987b): «Pere II de València, el Maestre de Montesa, la Tinença de Culla i les apel·lacions», *B.S.C.C.*, t. LXIII, pp. 565-580.
- (1989): «Un inventari dels documents de la Tinença de Culla a l'arxiu de l'Ordre de Montesa al segle xv», *B.C.E.M.*, n. 27, p. 85-96.
- BETI BONFILL, M. (1923): «El papa Don Pedro de Luna, señor temporal del Maestrazgo de Montesa», *III C.H.C.A.*, València, t. II, pp. 655-693.
- (1923): «Itinerario de Benedicto XIII en España (1409-1423)», *B.S.C.C.*, t. IV, p. 51-94.
- (1923): «Real provisión de don Fernando II mandando a su capitán en Peñíscola no se inmiscuya en si las villas de Vinaroz y de Benicarló son del Patrimonio Real», *B.S.C.C.*, t. IV, pp. 197-199.
- (1973): *Morella y el Maestrazgo en la Edad Media*, Castelló, S.C.C.
- (1976): «El VI° Centenario de Montesa», *B.S.C.C.*, t. LII, pp. 218-222, reeditat dins *San Mateo, Benifazá y Morella*, Castelló, S.C.C., 1977, pp.32-36.
- (1977): *San Mateo, Benifazá y Morella*, Castelló, S.C.C.
- BURNS, R. I. (): «Las Ordenes Militares como instituciones de frontera», dins *El Reino de Valencia en el siglo XIII*, t. II, València, Del Cenía al Segura, pp. 393-444.
- CABANES PECOURT, M. D. (1960): «Las Ordenes Militares en el Reino de Valencia. Notas sobre su economía», *Hispania*, t. XXIX, 1960, p. 505-525.
- CÍSCAR PALLARÉS, E. (1985): «Economía agraria y renta señorial en el norte del Reino de Valencia (s. XVI y XVII)», *1r Congrés d'Història del Maestrat*, Ajuntament de Vinaròs, pp. 310-324.
- COCHERIL, M. (1960): «La jurisdicción de Morimond sur les Ordres Militaires de la Péninsule Ibérique», *Studia Monastica*, t. 2, fasc. 2, pp. 371-385.
- DAILLIEZ, L. (1977): *L'Ordre de Montesa, successeur des Templiers*, Niça, Alpes Maritimes éditeur.
- DÍAZ MANTECA, E. (1979): «La incorporació de Peñíscola a l'Ordre de Montesa», *Revista Peñíscola*, n. 45, pp. 24-25.
- (1980): «Benet XIII, senyor del Maestrat de Montesa (noves aportacions documentals)», *B.S.C.C.*, t. LVI, pp. 533-579.
- (1984-1985): «Notas para el estudio de los antecedentes históricos de Montesa», *Estudis Castellonencs*, n. 2, pp. 235-306.

- DÍAZ MANTECA, E. (1985): «Notes documentals per a l'estudi de la Unió al Maestrat de Montesa (segle XIV)», *B.S.C.C.*, t. LXI, 1985, p. 93-141.
- (1987): *El «Libro de poblaciones y Privilegios» de la Orden de Montesa*, Castelló, Diputació Provincial de Castelló.
- (1989): «Les Memorias Históricas y Jurídicas de la Orden i Caballeria de Santa María de Montesa i San Jorge de Alfama», de Josep Pera de Viu, arxiver (1784)», *B.C.E.M.*, n. 28, p. 9-20.
- (1991): «Els fons de l'Arxiu Històric Nacional, secció OO.MM. (I): El «Libro registro de documentos antiguos», anys 1180-1394 (Manuscrit 543-c)», *B.C.E.M.*, n. 35, pp. 11-19.
- (1992): «Documents per a l'estudi de l'Orde de Montesa. Els fons de l'Arxiu Històric Nacional, secció OO.MM. (II). Privilegis reials de Montesa en l'Edat Moderna (1507-1792)», *B.C.E.M.*, n. 37, pp. 61-65.
- FAUS LOZANO, J. (1981): *El Temple de València*, València, Ed. Marí Montañana.
- FERRÁN SALVADOR, V. (1954): «Los Maestres de la Orden militar de Santa María de Montesa en la historia valenciana», *A.C.C.V.*, n. 15, pp. 115-138.
- (1963): «Las Ordenes Militares en el estamento eclesiástico de la Generalidad», *Revista Generalitat*, Diputació Provincial de València, n. 2, s.p.
- FERRERES I NOS, J. (1988): «La franquesa de Cervera del Maestrat de 1362 i altres dades d'interés», *B.C.E.M.*, n. 21, p. 47-55.
- FORT I COGULL, E. (1971): *Sant Jordi d'Alfama, l'Orde militar català*, Barcelona, R. Dalmau.
- GARCÍA EDO, V. (1977): *El Archivo de la Orden de Montesa*, Tesi de Llicenciatura, Universitat de València, publicada en separates pel *B.C.E.M.*, 1987 (V.GARCÍA EDO, 1987).
- (1980): «Benedicto XIII y el Maestre de la Orden de Montesa, frey don Romeo de Corbera», *B.S.C.C.*, t. LVI, pp. 290-318.
- (1985): «Murallas del Maestrazgo de los siglos XIII y XIV», *1r Congrés d'Història del Maestrat*, Ajuntament de Vinaròs, pp. 212-218.
- (1986): «La sentència dels cinc jutges», *Estudis Castellonencs*, n. 3, pp. 409-448.
- (1990): *La Orden de Montesa en tiempos de sus dos primeros Maestres (1317-1327)*, Tesi Doctoral inèdita, Universitat de València.
- GARCÍA GARCÍA, F. (1980): «Censos de La Jana a Montesa (1331)», *Saitabi*, t. XXX, pp. 29-48.
- GARCÍA SANZ, A. (1967): «El Císter i Montesa segons la doctrina jurídica valenciana», *l Col·loqui d'Història del Monaquisme Català*, t. 1, pp.
- GARCÍA-GUIJARRO RAMOS, L. (1978): *Datos para el estudio de la renta maestral de la Orden de Montesa en el siglo XV*, València, Instit. Alfonso el Magnánimo.
- GUINOT RODRIGUEZ, E. (1983a): «La incorporació del señorío de Silla a la Orden de Montesa en 1319», *Annals de l'IDECO*, n. 2, p. 155-168.
- (1983b): «Normes referents al batle de Sueca fetes pel Mestre de Montesa en 1419», *Quaderns de Sueca*, Ajuntament de Sueca, pp. 53-60.
- (1984): *Campesinos y Ordenes Militares. Antecedentes y desarrollo de un señorío valenciano: la Orden de Montesa*, ss. XIII-XIV, Tesi Doctoral, Universitat de València.
- (1985a): «La fundación de la Orden militar de Santa María de Montesa», *Saitabi*, t. XXXV, pp. 73-86.
- (1985b): «La lluita per la creació dels municipis medievals al Maestrat. El cas de Peníscola, Benicarló i Vinaròs», *1r Congrés d'Història del Maestrat*, Ajuntament de Vinaròs, pp. 183-196.
- (1986a): «El señorío de la Vall de Perputxent (ss. XIII-XIV)», *A.U.A.-H.M.*, t. 4-5, pp. 99-118.

- GUINOT RODRIGUEZ, E. (1986b): «Un precedent en la recuperació del Patrimoni Reial al País Valencià: la jurisdicció d'Onda (1393)», *Saitabi*, t. XXXVI, pp. 137-154.
- (1986c): *Feudalismo en expansión en el Norte valenciano, siglos XIII-XIV*, Castelló, Diputació Provincial.
- (1991a): «L'emfiteusi i l'explotació de la terra al senyoriu de l'Orde de Montesa. Sueca a inicis del segle XIV», dins *Anàlisi Local i Història Comarcal*, València, Diputació Provincial, pp. 15-24.
- (1991b): *El Llibre de Privilegis de Peníscola, Vinaròs i Benicarló*, Vinaròs, Ajuntament de Vinaròs.
- (1992): «Orde de Santa Maria de Montesa», dins *Gran Enciclopèdia Valenciana*, Ed. Difusora de Cultura Valenciana, t. 6, pp. 221-224.
- «L'Orde de Montesa a Itàlia en el segle XV», *XIV C.H.C.A.*, Sassari-Alghero 1990, (en premsa).
- «Organització i estructuració del poder al si d'un Orde Militar. El cas de l'Orde de Montesa (ss. XIX-XV)», (en premsa).
- (1974): «L'Orde de Montesa», *Cîteaux. Cistercienses commentarii*, n. 25, p. 97-135.
- JAVIERRE MUR, A. (s.f.): *Privilegios reales de la Orden de Montesa en la Edad Media. Catálogo de la serie existente en el Archivo Histórico Nacional*, Madrid.
- JAVIERRE MUR, A. - GUTIÉRREZ DEL ARROYO, C. (s.f.): *Guía de la Sección de Ordenes Militares del Archivo Histórico Nacional de Madrid*, Madrid, Imp.del P.N.Archivos.
- JAVIERRE MUR, A. (1959): «Privilegios comerciales de la Orden de Montesa en el Reino de Cerdeña», *VI C.H.C.A.*, Sardenya 1957, pp. 571-578.
- (1968): «Pedro IV el Ceremonioso y la Orden de Montesa», *Miscelánea de homenaje a J.E.Martínez Ferrando*, Barcelona, pp. 197-216.
- JUAN NAVARRO, A. (1975): *Bailías y encomiendas de la Orden de Montesa*, Tesi de Llicenciatura inèdita, Universitat de València.
- LLORENS RAGA, P. L. (1967): «La Orden de Montesa en el Reino de Valencia durante el siglo XIV. Una interesante faceta de su predominio», *VIII CHCA*, València, t. , pp. 319-326.
- LOMAX, D.W. (1976): *Las Ordenes Militares en la Península Ibérica durante la Edad Media*, Salamanca.
- MASY GIL, L. (1963): «La Orden de San Jorge de Alfama, sus maestros y la cofradía de mossen Sent Jordi», *Hidalguía*, t. X, p. 247-256.
- MIRALLES I PORCAR, J. (1983): «Població del Maestrat de Montesa, any 1492», *B.C.E.M.*, n.1, pp. 22-24.
- MIRALLES I SALES, J. (1986): «La guerra de la Unió en Albocàcer (1347-1348)», *B.C.E.M.*, n.16, pp. 85-88.
- O'CALLAGHAN, J. (1972): «Las definiciones medievales de la Orden de Montesa, 1325-1468», *Miscelánea de Textos Medievales*, t. 1, pp. 213-251.
- ROMERO DEMINGO, L. (1975): *Tres bailías castellanenses de la Orden de Montesa*, Tesi de Llicenciatura inèdita, Universitat de València.
- ROBRES LLUCH, R. (1971): «El comendador Jaime Juan Falcó: ciencia, humanismo y esclavos (1522-1594)», *B.S.C.C.*, t. XLVII, pp. 87-153.
- SÁNCHEZ ALMELA, E. (1986): *El Libro de Privilegis de la villa de Sant Mateu (1157-1512)*, Castelló, Caja de Ahorros de Castelló.
- SANMARTÍ BESALDUCH, A. (1991): «El cabreve de 1587: una sistematización de la renta feudal Montesiana», *B.C.E.M.*, n. 33, p. 45-57.
- SARTHOU CARRERES, C. (1951): «El castillo de Montesa en su pasado y en su presente», *B.S.E.E.*, n. 55, pp. 63-72.

- SIMÓ CASTILLO, J. B. (1983): «Romeo de Corbera, destacado Maestre de la Orden de Montesa», *B.C.E.M.*, n. 4, pp. 61-66.
- UHAGON, F. de (1920): *Santa María de Montesa. Tabla del siglo XV donada al Museo del Prado con algunas noticias interesantes acerca de la misma*, Madrid.
- VARGAS-ZÚÑIGA, A. de (1957): «Catálogo de los caballeros y religiosos de la Orden de Montesa (1390-1700)», *Hidalguía*, t. 5, pp. 65-80, 177-192, 829-844; t. 6 (1958), pp. 33-54.
- VICENT I CAVALLER, J. (1981): «Inventari de castells montesians», *B.S.C.C.*, t. LVII, pp. 405-424.
- YÁÑEZ NEIRA, M. D.(1973): «Montesa», dins *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, vol. 3, Madrid, pp. 1815-1816.